

TIDLØS NUTID

Giovanni Mardersteig *Bogtrykker i Verona*

af C. Volmer Nordlunde

For seks aar siden skrev Hans Schmoller en artikel i Penrose Annual med titlen *A Gentleman of Verona*, og nogen bedre karakteristik af Giovanni Mardersteig kan ikke tænkes. Naar man sidder over for ham i det enkle kontor paa Via Marsala og taler om bogtryk, naar bøgerne fra Officina Bodoni og Stamperia Valdonega ligger foran en, saa bliver man klar over, at han er en ætling af fortidens mestre. Bøgerne er præget af den fornemme enkelthed, der bliver resultatet, naar respekt for et haandværk forenes med en kultur, som skabes af kendskab til kunst og litteratur.

Giovanni (Hans) Mardersteig, der er født i Weimar 1892, var allerede som dreng en ivrig bogsamler, og efterhaanden som han blev ældre, lagde han lige stor vægt paa indhold og udstyr. Da han ogsaa var interesseret i kunst, faldt det naturligt, at han gerne vilde studere kunsthistorie ved universitetet, men faderen, der saa mere paa de materielle fremtidsudsigter, ønskede, at sønnen skulde studere jura, og det blev jura – dog kun indtil eksamen var overstaaet. I 1917 fik han en stilling i Kurt Wolff Verlag med den særlige opgave at tilrettelægge kunstbøger, men denne kontakt med kunsten var ham ikke nok. Sammen med to andre startede Mardersteig i 1919 tidsskriftet *Genius*, *Zeitschrift für werdende und alte Kunst*, der dog maatte gaa ind tre aar senere paa grund af den tyske inflation.

Selv om Mardersteig var glad for sit arbejde som udgiver og tilrettelægger, tør man formode, at han som bogven med

mange Bodoni-bøger i sin samling har følt savnet af blot nogenlunde gode bogskrifter, der var mangelvare dengang. Den, der erindrer 1920ernes bogskrifter og tidens ringe sans for godt arbejde, forstaar, at en beundrer af Giambattista Bodonis skrift og typografi maatte ønske at kunne udføre noget tilsvarende. Da Mardersteig var nær ved de tredive aar, maatte han opgive sin stilling hos Kurt Wolff for efter lægens raad at rejse til Italien. Efter et ophold i Rom bosatte han sig i den syd-schweiziske by Montagnola, der ligger på en halvø ved Lugano-søen, og her begyndte han sit virke som bogtrykker, bistaet af en tysk ven.

Officina Bodoni i Montagnola

Mardersteig kom til at erkende, at al begyndelse er vanskelig. Selv om det endnu i 1922 var let at faa fat i en haandpresse, maatte man lære sig selv at bruge den. Det mente han nok at kunne klare efter at have læst en leksikon-artikel om trykteknikken og kunsten at fugte papir, men han erfarede, at eet er et søkort at forstaa, et andet skib at føre. Det store problem var dog at faa en af Bodonis originale skrifter, hvis matricer laa vel forvarede i museet i Parma. Paa en forespørgsel hos direktøren, fik han den besked, at et tysk skriftstøberi i aarevis havde ansøgt om tilladelse til at laane matricerne; det var blevet afvist, og saa kunde han nok begribe, at han heller ikke kunde faa dem. Mardersteig gav ikke op. Han søgte audiens hos direktørens foresatte, en minister i Rom, der faldt for argumentet, at Mardersteig vilde gøre Bodonis originale skrift kendt i udlandet. Det var naturligt, at den nye privatpresse fik navnet Officina Bodoni. Da Mardersteig fuldendte indretningen af sit værksted med et bogbinderi, var forholdene, som han ønskede dem: Han valgte teksterne og kunde derefter selv følge bogens fremstilling trin for trin fra sætning til indbinding.

Det havde været nærliggende at kopiere Bodonis typografi

Das Volk eilt nun, sich bei einem wohlbereiteten Schmause an dem bald verbotenen Fleische bis Mitternacht zu ergötzen, die feinere Welt nach den Schauspielhäusern, um dort von den sehr abgekürzten Theaterstücken Abschied zu nehmen, und auch diesen Freuden macht die herannahende Mitternachtsstunde ein Ende.

ASCHERMITTWOCH

So ist denn ein ausschweifendes Fest wie ein Traum, wie ein Märchen vorüber, und es bleibt dem Theilnehmer vielleicht weniger davon in der Seele zurück als unsern Lesern, vor deren Einbildungskraft und Verstand wir das Ganze in seinem Zusammenhange gebracht haben.

Wenn uns während des Laufs dieser Thorheiten der rohe Pulcinell ungebührlich an die Freuden der Liebe erinnert, denen wir unser Dasein zu danken haben, wenn eine Baubo auf öffentlichem Platze die Geheimnisse der Gebälerin entweicht, wenn so viele nächtlich angezündete

J. W. Goethe: Das Roemische Carneval. Officina Bodoni 1924. Skrift: Ornamenteret Bodoni Kursiv. I senere bøger er denne skrift brugt til personnavne i skuespil. 21,2 × 30,2 cm.

Nove fiata già appresso lo mio nascimento era tornato lo cielo de la luce quasi a uno medesimo punto, quanto a la sua propria girazione, quando a li miei occhi apparve prima la gloriosa donna de la mia mente, la quale fu chiamata da molti Beatrice li quali non sapeano che si chiamare. Ella era in questa vita già stata tanto, che ne lo suo tempo lo cielo stellato era mosso verso la parte d'oriente de le dodici parti l'una d'un grado, sì che quasi dal principio del suo anno nono apparve a me, ed io la vidi quasi da la fine del mio nono. Apparve vestita di nobilissimo colore, umile e onesto, sanguigno, cinta e ornata a la guisa che a la sua giovanissima etade si convenia. In quello punto dico veracemente che lo spirito de la vita, lo quale dimora ne la secretissima camera de lo cuore, cominciò a tremare sì fortemente, che apparia ne li menimi polsi orribilmente; e tremando disse queste parole: »Ecce deus fortior me, qui veniens dominabitur michi«. In quello punto lo spirito animale, lo quale dimora ne l'alta camera ne la quale tutti li spiriti sensitivi portano le loro percezioni, si cominciò a maravigliare molto, e parlando spezialmente a li spiriti del viso, si disse queste parole: »Apparuit iam beatitudo vestra«. In quello punto lo spirito naturale, lo quale dimora in quella parte

Dante Alighieri: Vita Nuova. Officina Bodoni 1925.
Skrift: Bodoni Antikva. 25,5 × 35 cm.

og holde fast ved den, ogsaa fordi det var skik for datidens privatpresser at bruge den samme stil fra den første til den sidste bog. Mardersteigs indstilling var modsat. Inden for de snævre grænser, som blev betinget af skriftens karakter, søgte han den størst mulige variation. Litterært satte han sig som maal, at alle digtere, der havde præget en periode eller medvirket til at forme den, skulde repræsenteres i *Officina Bodonis* udgaver. Dette litterære og typografiske program er blevet fulgt i alle aarene.

I april 1923 var den første bog, *Angelo Poliziano: Orphei Tragedia*, færdigtrykt. Om den fortæller han i et interview: »Vi gik til den nærmeste boghandler, og han var virkelig interesseret. Men han sagde: Naar I trykker saa dejlige bøger, maa I ogsaa selv forsøge at afsætte dem. Saa sendte vi prøveblade ud over hele Europa, hvorefter vi satte os ned og ventede. Heldigvis gik det godt, men naar jeg tænker tilbage, maa jeg sige: Det er utroligt, at det gik.«

Naar man husker bogtrykkets situation dengang, var det maaske alligevel ikke utroligt. I godt en snes aar havde de mange privatpresser trykt bøger, der vel var forskellige fra presse til presse, men de var saa at sige alle sat i tætte kolumner med skrifter, der var efterligninger af dem, renaissancens bogtrykkerier havde anvendt. Man kan meget vel forestille sig, at samlerne var blevet trætte, og at de levede op, da de saa denne bog, hvis skrift og typografi var noget helt nyt. Et mørkt satsbillede med jævne overgange i bogstavernes linier var afløst af empireskriftens kraftige kontraster og store linieafstande, som gav siderne det pompøse præg, der er karakteristisk for nyklassicismens bøger.

I de følgende aar blev *Bodonis* skrift kendt i Europa. Mardersteig havde vist ministeren, at den var kommet i de rigtige hænder. Det blev vel endda en større succes end ventet, for allerede 1925 kommer de to første ordrer udefra, og derefter er der saa mange bestillinger fra forlag, bibliofile selskaber og

C. VOLMER NORDLUNDE

GABRIELE D'ANNUNZIO

LA FIGLIA DI
IORIO

Tragedia pastorale

La Figlia di Iorio. Et
af bindene i Opera
Omnia.
Officina Bodoni
1927.
Skrift: Bodoni
Antikva.

private, at Mardersteig i aarene indtil 1928 kun faar tid til at udsende to af sine egne tryk.

Bøgerne blev næsten alle sat med Bodoni Antikva i størrelserne seksten og tyve punkt. Blandt de faa undtagelser er Johann Wolfgang Goethe: Das römische Carneval særlig bemærkelsesværdig. Til den lod Mardersteig støbe Bodonis kalligrafiske kursiv, for som han skriver i The Officina Bodoni, oversigten over de første seks aars produktion: »Denne skrift med dens kalligrafiske versaler udtrykker noget af det muntre karnevals festivitas. Efter al sandsynlighed blev den skaaret samme aar (1789) som beskrivelsen af det romerske karneval

GABRIELE D'ANNUNZIO

ATTO I

E voi data m'avete la mia sorte,
madre; la sposa voi l'avete scelta
pel vostro figlio nella vostra casa.
Madre, voi me l'avete accompagnata
perché dorma con me sopra il guanciale,
perché mangi con me nella scodella.
Io pascevo la mandra alla montagna,
alla montagna debbo ritornare.

*La madre gli toccherà la fronte con la palma,
come per cacciarne un'ombra funesta.*

CANDIA

Alzati, figlio. Come strano parli!
La tua parola cangia di colore,
come quando l'ulivo è sotto il vento.

Il figlio s'alzerò, smarrito.

ALIGI

E il mio padre dov'è, che non lo veggo?

CANDIA

A mietitura con la compagnia,
a far mannelle, in grazia del Signore.

ALIGI

Io ho mietuto all'ombra del suo corpo
prima ch'io fossi cresimato in fronte,

12

LA FIGLIA DI IORIO

SCENA II

quando il mio capo al fianco gli giungeva.
La prima volta mi tagliai la vena
qui dov'è il segno. Con le foglie trite
fu ristagnato il sangue che colava.
« Figlio Aligi » mi disse « figlio Aligi,
lascia la falce e prenditi la mazza;
fatti pastore e va sulla montagna. »
E fu guardato il suo comandamento.

CANDIA

Figlio, qual è la pena che t'accorra?
Il sogno incubo forse ti fu sopra?
La tua parola è come quando annotta
e sul ciglio del fosso uno si siede
e non segue la via perché conosce
che arrivare non può dov'è il suo cuore,
quando annotta e l'avenaria non s'ode.

ALIGI

Alla montagna debbo ritornare.
Madre, dov'è la mazza del pastore,
che giorno e notte sa le vie dell'erba?
Io l'abbia, quando viene il parentado,
che la veda com'io la lavorai.

*La madre andrà a prendere la mazza pog-
giata in un canto, presso il focolare.*

13

blev forfattet.« Saa vidt vides, har Mardersteig ikke senere brugt kursiven som tekstschrift.

Gabriele d'Annunzio's Opera Omnia

I aaret 1927 kom en af de store italienske forlæggere, Mondadori i Verona, til Montagnola for at faa Mardersteig til at deltage i konkurrencen om en samlet udgave af Gabriele d'Annunzio's værker, en hyldest fra den italienske stat til landets store digter. Der var ti konkurrenter, men Mardersteigs forslag blev antaget. Opgaven var en mester værdig: Samtidig med at den typografiske karakter blev bevaret i alle bind,

skulde der tages hensyn til de forskellige krav, som prosa, drama og poesi stiller. De enogtyve bøger, der var trykt i Montagnola, havde skolet ham i udførelsen af disse satsarbejder, men her var den særlige vanskelighed, at d'Annunzio skulde godkende typografien, og den store digter var ikke altid stor nok til at anerkende Mardersteigs kunnen.

Udførelsen af dette arbejde var selvsagt for meget for værkstedet i Montagnola, og desuden vilde det tage mange aar, før det sidste bind var færdigt – det skete først i 1936. Derfor flyttedes Officina Bodoni til Verona. Mondadori oprettede en selvstændig afdeling, hvor Mardersteig var absolut eneheriker, og her opstillede han ogsaa sin haandpresse. Da der skulde bruges store mængder af Bodonis antikva, blev der ogsaa anskaffet et skriftstøberi til denne afdeling.

Arbejdets omfang var usædvanligt. Det var beregnet til fyre bind i et lille kvartformat, men Opera Omnia kom til at fylde niogfyre bind, nogle af dem paa fem hundrede sider. Foruden et oplag paa 2500 eksemplarer, der blev trykt i hurtigpresse paa haandgjort Fabianopapir, udførtes i haandpressen 290 paa kejslerligt japanpapir, og af hovedværkerne blev ni eksemplarer trykt paa pergament. Det lagde saa meget beslag paa Mardersteigs arbejdskraft, at hans egne publikationer fra Officina Bodoni kun omfattede en bog i 1930, en i 1931 og to i 1932. Dette sidste aar blev forholdet til Mondadori afviklet.

Under titlen A New Venture har Mardersteig skrevet om Opera Omnia i bogen The Officina Bodoni: »Dette projekt nødvendiggjorde en udvidelse af Officina Bodoni, der foruden sine haandpresser ogsaa maatte installere maskiner for at kunne trykke større bogarbejder. Erfaringerne fra haandpressen blev paa gavnlig maade overført til trykning i maskiner, og saaledes opnaedes en organisk udvikling i overensstemmelse med pressens hensigt. Haandpressen som saadan sigter mod den højeste ydelse af haandens arbejde. Dette kan ikke være maskinens formaal, men haandpressens omhyggelige ar-

20. KAPITEL AF LA VITA NUOVA

NYT LIV

AF DANTE ALIGHIERI

Efter at denne Canzone var bleven ret udbredt blandt Folk, fandt en Ven af mig, som havde hørt den, paa at spørge mig, hvad jeg forstod ved Amor, idet han efter de Digte, han hidtil havde hørt, stillede større Forventninger til mig, end jeg fortjente. Jeg mente da, at efter hvad jeg før havde skrevet, kunde det være skønt at skrive noget om Amor, og da der var god Grund til at føje min Ven, besluttede jeg at skrive et Digt, som handlede om Amor, og jeg digtede da følgende Sonet:

At Elskov og det ædle Hjerter bliver
 et og det samme, har en Digter sagt,
 kun Haand i Haand de sig til Kende giver,
 som Sjælen med Fornuften kun i Pagt.

Naar Elskovstrang Naturens Kræfter driver,
 i Hjertets Bo faar Amor Herskermagt,
 der ligger han og hviler, til han bliver
 sent eller tidligt af sin Slummer vakt.

af
d-as
et
ig
as
vem
le

25

C

sk

di

M

de

sk

st

st

fø

fl

se

og

bi

sk

fy

at

F

pi

20

el

pi

C

i

C

ni

si

ki

se

og

ri

ri

va

20

Thi sker det, at en skøn og dydig Kvinde
gør Øjet glad, vil Ønsket om at eje
den sjældne Skat i Mandens Hjerte fødes;

der bliver det og faar ej Ro der inde,
før Amor springer vaagen fra sit Leje –
det samme sker, naar Kvindens Hjerte glødes.

Denne Sonet falder i to Dele. I den første taler jeg om
Kærligheden med særligt Henblik paa dens Magt; i
den anden taler jeg om den, for saa vidt dens Magt
omsættes i Virksomhed. Den anden begynder her:

Thi sker det. Den første deles atter i to; i den første
siger jeg, hvad der er Genstanden for denne Magts
Paavirkning, og i den anden siger jeg, hvorledes denne
Genstand og denne Magt sættes i Virksomhed, og
hvorledes den ene indeslutter den anden, som For-
men indeslutter Stoffet. Den anden Del begynder her:
Naar Elskovstrang. Naar jeg derefter siger: *Thi sker det,*
forklarer jeg, hvorledes denne Kraft virker i Handling;
først hvorledes den virker hos Manden, derefter, hvor-
ledes den virker hos Kvinden: *Det samme sker.*

21. KAPITEL

Da jeg nu i ovenstaaende Digt havde talt om Amor, følte jeg Lyst til ogsaa at digte noget til min Elskedes Pris, hvori jeg vilde skildre, hvorledes min Kærlighed vaagner ved hende, og hvorledes hun ikke blot vækker den der, hvor den slumrer, men ogsaa fremtryller den der, hvor den ikke forud hersker. Og jeg digtede da følgende Sonet:

Hun ejer Amors Trolddom i sit Øje,
forædler alle, hvem et Blik hun sender,
hvor hun sig viser, man sig henrykt vender,
og den, hun hilser, bæve maa med Føje,

han bliver bleg og maa sit Hoved bøje,
saa sælsomt skyldbetyngt han sig kender,
alt Overmod, al Vrede bort hun genner,
I Damer, hjælp mig hende at ophøje!

Straks fyldes den, for hvem hin Røst har lydt,
af søde Stemningers og Tankers Flok,
den, som har hende set, man højt berømmer,

men Smilet, som om hendes Læber drømmer,
kan ej beskrives, tænkes næppe nok,
saa sødt er dette Under og saa nyt.

af
d-ns
et
ig
ns
vem
le

25

C
sk
di
M
de
sk
st

st
fø
ff
se
og
bi
sk

fy
at
F
p:
2:
el
p:
C
i

C
n:
si
k:
se
og
r
r
v:

2:

14 PUNKT

Naar en bog skal tilrettelægges, maa
Naar en bog skal tilrettelægges, maa man

16 PUNKT

BEMÆRK DENS TITEL

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

20 PUNKT

BOGEN SKAL EJES

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

28 PUNKT

FORNEM STIL

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

36 PUNKT

SKRIFTEN

Dante Alighieri: Nyt Liv . Gyldendal 1915. Sat med Monotype
Dante Antikva og trykt i Nordlundes Bogtrykkeri København

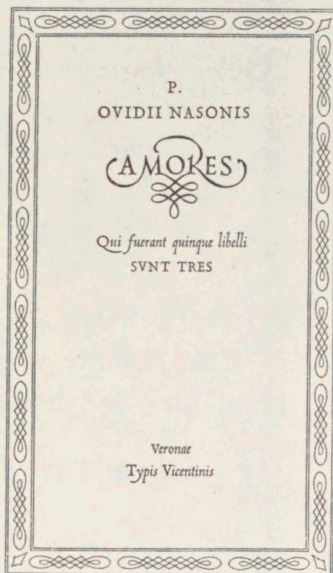
A M O R V M

Sunt dominae vota meae, mea vota supersunt;
Ille tenet palmam: palma petenda mea?†
Risit et argutis quiddam promissis ocellis:
Hic satis est; alio cetera redde loco!

— III —

Esse deos hic crede: fidem iurata fefellit,
Et facies illi, quae fuit ante, manet!
Quam longos habuit nondum periura capillos,
Tam longos, postquam numina laesit, habet;
Candida candorem roseo suffusa rubore
Ante fuit: niveo lucet in ore rubor;
Pes erat exiguus: pedis est artissima forma;
Longa decensque fuit: longa decensque manet;
Argutus habuit: radiant ut sidus ocelli,
Per quos mentita est perfida saepe mihi.
Scilicet aeterno falsum iurare puellis
Di quoque concedunt, formaque nomen habet.
Perque suos illam nuper iurasse recorder
Perque meos oculos: et doluere mei!
Dicite, di, si vos impune fefellerat illa,
Alterius meriti cur ego damna tuli?

(100)

P. Ovidii Nasonis: Amores. Officina Bodoni 1932. Skrift: Vicentino. Et af de sjældne eksempler på brug af ornamentet og kalligrafi. Titlens hovedlinie træsnit, trykt i rød farve. 16 × 24,2 cm.

bejde vil være et forbillede, der hjælper til at hæve smagens og teknikens niveau ved fremstillingen af store udgaver. Det er netop med sigte paa at vise mulighederne for en forbedring af maskinens arbejde ved at nærme det til haandpressens standard, at Officina Bodoni har paataget sig den nye opgave at trykke udgaven af d'Annunzios værker.«

Dette citat viser, at Giovanni Mardersteig har overvejet, om han skulde paatage sig dette store arbejde, som maatte afbryde

hans egne udgivelser i flere aar. Han tog sin beslutning for at demonstrere hurtigpressens muligheder, naar det drejer sig om kvalitetsarbejde. Citatet bidrager tillige til en karakteristik af Mardersteigs vidsyn: Medens andre privatpressers ejere blev i deres elfenbenstaarne, overførte han sine erfaringer til arbejdet paa hurtigpressen, og de kom hele den moderne teknik til gode, da han senere indrettede Stamperia Valdonega med sættemaskiner og hurtigpresser. Det er en enestaaende begivenhed i vor tids bogtrykhistorie.

Officina Bodoni og Stamperia Valdonega

Medens Bodonis antikva dominerede produktionen i Montagnola, blev flytningen til Verona et skæringspunkt i pressens

LA PRIMA PERSONA NUOVA CHE EUROPA vide dal momento del ratto in poi, fu Clari, la mattina dopo l'avvento al talamo di Giove. Quella mattina Europa, che la notte s'era addormentata di smarrimento e stanchezza, si svegliò con molto travaglio; trovandosi col capo sopra la spalla di Giove ebbe un attimo di sgotimento, stentava a riprendere la memoria delle cose che le erano accadute prima del sonno. Ora per un poco rimugina, a conclusione del suo meditare malinconico confronta questo risveglio con quello di ieri: quanto è stato più bello trovarsi con la testa appoggiata sul collo del toro in mezzo al mare.

71

Massimo Bontempelli:
Viaggio d'Europa.
Officina Bodoni 1942.
Skrift: Garamond.
Litografier af
Arturo Martini.
29 × 39,8 cm.

body the demon vacated amidst much clamour at the Saint's command. When the grateful Gallienus presented San Zeno with a valuable crown, the Saint at once broke it into small pieces which he distributed among the poor. Nevertheless, a demon who had twice offered resistance could not be allowed to go unpunished; San Zeno therefore compelled him to carry from Rome to Verona a large porphyry basin, another gift of the Emperor. This task the demon accomplished in an instant, but in his fury he scratched the surface of the stone; the basin, now preserved in the basilica, still bears the marks of the demon's claws.

II

Bishop San Zeno. Patron of Verona. Officina Bodoni 1946. Træsnit af G. Boehmer. Skrift: Zeno Antikva. 18 × 26 cm.

her selfe uncovered, and so straightly imbraced; but more did she wonder feeling the bullets batter at her castle gate, and her selfe assailed so hotly by him who (under a maiden counterfeiting) sought to deflower her, bent all her force to resist him, and cried out, as her last refuge, but in vaine. For he had not long laid seige to this hold, and beaten at her golden gate, the assault being fierce, and resistance feeble, but the assailant entred and demaend him selfe so valiantly, that he proved maister of the fort, and the vanquished forced to endure the will of the conquerour.

This sport ended, Mensola hastily sat downe, at the root of a greene tree, and with a fell and angry visage, beholding him, who had so finely deceived her quite bereft of speech, furiously rose up, and taking in her hand a dart, which she wontedly carried, fixed the one ende thereof in the ground, intending

66

to cast her selfe thereon, and so to ende her sorrow and shame at once. But Africane lightly taking her by the arme, and compelling her to sit downe where she was before, stayed the effecting of this pretended tragedie. And fast imbracing her least she should escape him, he cheered her up with many comfortable words as followeth.

My sweete delight (sayd he), pardon (I pray thee) this outrage; for my attempt was forced by command of the Goddessse Venus, assuring me happily to enjoy thy love. Cease then thy plaints, be merry, and friendly receive him, who is, and will be ever thine. Sith thou hast so badly deceived me (answered Mensola), poore and ill advised damsell, and mauger my will, bereft me of that I most esteemed, leave nowe, and let me goe; and thine eyes shall witness the desire I have, to ende my unhappy life, by making my hands ministers of my untrimelie death.

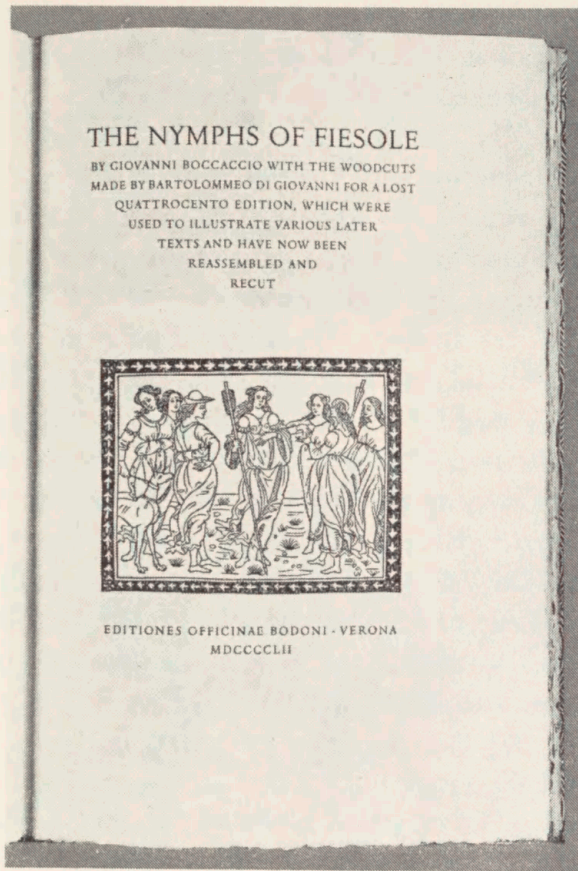
Oh choyce flower of beauty (said Africane), darest thou impugne the will of the Gods, who long since appoynted thee for me? Wilt thou shewe such cruelty to thine owne life, seeing without thee I cannot live, more than fish without water, man without ayre, or beast without pasture? Of this be assured, that if thou wrong thy selfe with the least harme, for my sake, I will strangle my selfe in thy presence. Leave then this foolish thought, this over rash and evill minde; and live (at least) for my love. And trust me (sweet hope), thou shalt finde none breath, to equall

67

tilværelse for saa vidt angaar skrifterne. Gennem indkøb hos forskellige skriftstøberier erhvervede Mardersteig Pastonchi, Imprint, Poliphil, Blado, Janson, Garamond, Baskerville, Bembo, Vicenza, Paganini og Centaur – et rigt udvalg, der stilmæssigt dækker tiden fra 1400-tallet til vort aarhundrede. Fra 1943 bliver brugen af Bodoni undtagelsen, idet der sker en bemærkelsesværdig forskydning til skrifter, som har forbindelse med renaissance.

Udover dette udvidedes Officina Bodonis virkefelt. Det er, som om hans stab af veltrænede sættere og trykkere gør den

Boccaccio: The
Nymphs of Fiesole.
Officina Bodoni
1952.
Skrift: Griffo
Antikva, revideret.
Træsnit af Fritz
Kredel efter
Bartolomeo di
Giovanni's illustra-
tioner i en
London-udgave
1597.

intensive overvaagen af arbejdet mindre nødvendig, for Mardersteig retter sin opmærksomhed mod illustrerede bøger. Der er allerede i 1929 en antydning i The Officina Bodoni: »De bøger, der er udført indtil nu, er eksempler paa ren typografi, og vi har undgaaet brugen af ornamenten og illustrationer. Det er imidlertid ikke vor hensigt at vige tilbage for typografis vanskeligste problem, den illustrerede bog, for saaledes at inddrage et nyt arbejdsomraade, hvor vi vil stræbe efter at forene nye skriftsnit med træsnit, litografi og kobbertryk paa en tiltalende maade.« Begyndelsen bliver gjort allerede i

denne oversigt over de første seks aars bøger. Den er illustreret af Frans Masereel med træsnit, som viser arbejdsgangen i bogtrykkeriet. Efter at arbejdet paa d'Annunzio var sluttet, blev der opstillet presser til udførelse af litografi og kobbertryk. Dermed fik kunsthistorikeren sit – ringen var sluttet.

I aaret 1948 tog Giovanni Mardersteig en stor beslutning. Sammen med nogle venner oprettede han Stamperia Valdopena, et moderne trykkeri i tilslutning til Officina Bodoni. Det var nødvendigt for at kunne udføre de mange ordrer udefra, af hvilke den største kom fra forlaget Riccardi, der vilde udgive en serie italienske klassikere. I dette bogtrykkeri realiserede Mardersteig sin idé om at overføre erfaringerne fra trykning paa haandpresse til hurtigpressen paa en effektiv maade. Han havde engang engageret en dygtig schweizisk trykker, og sagt til ham, at han først skulde arbejde ved haandpressen: »Det blev han fornærmet over, men gik dog i gang. Efter to maaneders forløb kom han og sagde: Jeg maa bede Dem undskylde mig. Da jeg kom her, troede jeg, at jeg kunde trykke, men først nu forstaar jeg rigtigt, hvad det at trykke virkelig er.«

For at afrunde beretningen om Mardersteigs interesse for den praktiske side af arbejdet i bogtrykkeriet, skal det nævnes, at han har faaet sine hurtigpresser konstrueret saaledes, at de kan komme ned paa fire hundrede tryk i timen for at trykkerne kan holde nøje kontrol med farveføringen, og hastigheden overstiger aldrig femten hundrede. Han samarbejder med papirfabrikken Fabiano for at finde frem til den bedst mulige konsistens for haandgjort papir. Og endelig har han beskæftiget sig med det vigtige problem: den sorte farve. Han var ikke tilfreds med farvefabrikkernes produkt og begyndte derfor at lede efter recepter fra tiden, før kemikerne kom til. Det viste sig, at vinstokke og vinranker havde været en integrerende del af de gamle bogtrykkers farve, og det raamateriale fandtes i store mængder, naar vinstokkene blev beskaaret.

VOILÀ LA MONTAGNE DÉPOUILLÉE des chœurs qui parcouraient ses sommets; les prêtresses, les flambeaux, les clameurs divines sont retombés dans les vallées; la fête se dissipe, les mystères sont rentrés dans le sein des dieux. Je suis la plus jeune des bacchantes qui se sont élevées sur le mont Cithéron. Les chœurs ne m'avaient pas encore transportée sur les cimes, car les rites sacrés écartaient ma jeunesse et m'ordonnaient de combler la mesure des temps qu'il faut offrir pour entrer dans l'action des solennités. Enfin, les HEURES, ces secrètes nourrices, mais qui emploient tant de durée à nous rendre propres pour les dieux, m'ont placée parmi les bacchantes, et je sors aujourd'hui des premiers mystères qui m'aient enveloppée.

Tandis que je recueillais les années réclamées pour les rites, j'étais semblable aux jeunes pêcheurs qui vivent sur le bord des mers. A la cime d'un rocher, ils paraissent quelque temps, les bras tendus vers les eaux et le corps incliné, comme un dieu prêt à se replonger; mais leur âme balance dans leur

3^t

Han begyndte at eksperimentere for at finde det rette forhold mellem linolien og trækullet fra vinrankerne, og da det lykkedes, fik Mardersteig en sort farve, han var tilfreds med.

Officina Bodonis skrifter

Hvorfor samlede Giovanni Mardersteig paa Bodonis bøger fra sine unge aar? Tilhører man hans generation og tænker paa forlagsbøgerne fra 1920'erne (de yngre kan finde dem paa bibliotekerne), forstaar man det. Maskinsatsen, der havde erobret den største del af bogproduktionen, bød bogstavelig talt ikke paa en eneste acceptabel skrift, støbningen var daarlig, og trykresultatet blev derefter. I Bodonis bøger var trykningen perfekt, skrift og typografi var en helhed, som maatte tiltrække en æstetiker. Det var derfor naturligt, at Mardersteig valgte denne skrift til sine bøger, men den skulde vel at mærke støbes fra de originale matricer. For ham var det den gang som nu, at det bedste ikke var for godt. Det er betegnende for hans sikre vurderingsevne, at størrelserne paa seksten og tyve punkt blev de foretrukne. Da Mardersteig flyttede til Verona, udvidede han som ovenfor nævnt sin skriftbeholdning betydeligt, i flere tilfælde med skrifter, der var almindeligt brugt. Dette kan næppe have været helt tilfredsstillende for en mand, der arbejdede saa selvstændigt med typografien, og der er intet overraskende i, at han ønskede at faa sine egne skrifter. Han tegnede Griffo, Zeno og Dante, men før dette afsnit af Mardersteigs virke som bogtrykker bliver omtalt, maa vi gaa lidt tilbage i tiden.

Naar Giambattista Bodoni havde skaaret en skrift, kunde han senere finde paa at skære nye stempler til enkelte bogstaver, men han gjorde det ikke altid lige omhyggeligt. Det var netop et af disse skriftsnit, Mardersteig havde faaet, og

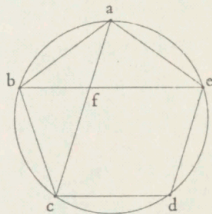
Boccaccio: Trattatello in Laude di Dante. Officina Bodoni 1955.
Skrift: Dante Antikva. 12 × 19 cm.

SOLONE, IL CUI PETTO UNO
UMANO TEMPIO DI DIVINA
SAPIENZA FU REPUTATO, E
le cui sacratissime leggi sono ancora alli pre-
senti uomini chiara testimonianza della an-
tica giustizia, era, secondo che dicono alcu-
ni, spesse volte usato di dire ogni republica,
sì come noi, andare e stare sopra due piedi;
de' quali, con matura gravità, affermava es-
sere il destro il non lasciare alcuno difetto
commesso impunito, e il sinistro ogni ben
fatto remunerare; aggiugnendo che, qualun-
que delle due cose già dette per vizio o per
nigligenza si sottraeva, o meno che bene si
servava, senza niuno dubbio quella repu-
blica, che 'l faceva, convenire andare scian-
cata: e se per isciagura si peccasse in amen-
due, quasi certissimo avea, quella non potere
stare in alcun modo.

Mossi adunque più così egregii come an-
tichi popoli da questa laudevole sentenza e
apertissimamente vera, alcuna volta di deità,
altra di marmorea statua, e sovente di ce-
lebre sepultura, e tal fiata di triunfale arco,
e quando di laurea corona secondo i me-
riti precedenti onoravano i valórosi: le pene,
per opposito, a' colpevoli date non curo di

verso molto se ne serve Ptolomeo nel 9° capitolo de la prima directione del suo "Almegesto", a dimostrare la quantità de le corde degli archi del cerchio, commo similmente aperto se dimostra sopra la predicta 9° de 13° *geometriche*.

Del suo nono effecto sopra gli altri eccessivo. Capitulo XVIII.

SE nel cerchio se formi el pentagono equilatero e a li suoi doi propinqui anguli se subtenda doi linee recte mosse da li termini de li suoi lati, de necessità quelle fra loro se divideranno secondo la nostra proportion, e cadauna de le lor maggior parti, sempre sirà el lato del dicto pentagono. ¶ *Verbi gratia*, sia el pentagono .abcde. e da li extremi .c. et .a. se tiri la corda .ac. la qual subtende a l'angolo .b.; e da li extremi .b. et .e. se tiri l'altra corda .be. qual subtenda a l'angolo .a. Dico che queste doi linee .ac. et .be. se dividano fra loro nel ponto .f. secondo la proportion havente el mezzo e doi extremi, e la maggior parte de cadauna fia lato de dicto pentagono, aponto. Onde, de la linea .ac. la maggior parte fia .cf. [231.] e la maggior de la linea .be. fia .cf.; e ognuna de queste sempre fia eguale al lato del pentagono detto. E da li mathematici dicte doi linee, per altro nome se chiamano corde de l'angolo pentagonico. ¶ Commo se le dicte corde ognuna fosse 10, perchè siranno equali

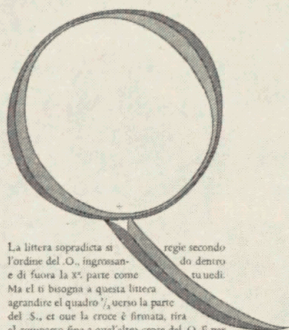
De Divina Proportione di Luca Pacioli. Officina Bodoni 1956. Skrift: Bembo Antikva. Overskriften og bogstaverne i cirklen i rød farve. 20 × 28 cm.

da han opdagede, at der var foretaget korrektioner, ønskede han at faa dem udskiftet med de originale bogstaver, der fandtes i første-udgaverne. Da det selvsagt var en meget vanskelig opgave at skære nye stempler, bad han Stanley Morison om raad, og denne henviste ham til stempelskæreren Charles Malin i Paris, der rejste til Verona i 1929. Opholdet her førte til et nært venskab og adskillige aars ideelt samarbejde.

Da Bodoni-stemplerne var færdige, fortsatte Malin med Mardersteigs tegninger til Griffio, der var baseret paa skriften i Aldus Manutius' udgave af Bembo: De Aetna, hvortil Griffio havde skaaret stemplerne. Det var forøvrigt Stanley Morison, der foreslog Mardersteig denne skrift, der tidligere havde været ham ukendt. Han blev straks indtaget i den: »Jeg husker, hvordan jeg var som himmelfalden, da jeg første gang sad med De Aetna i haanden.«

I forordet til udstillingskataloget 1962 skriver han: »Ingen anden antikva har haft en tilsvarende indflydelse. Dens meget elegante formgivning, der først blev efterlignet af Garamond, har tjent som grundlag for et stort antal alfabeter, der blev skaaret i forskellige lande.« Han fortsætter: »Charles Malin har bevidst og med troskab holdt sig til originalen for at bevare dens sjældne elegance og skønhed i den moderne gengivelse... For kursivens vedkommende har vi ladet os inspirere af en af Griffos senere kursiver, sandsynligvis skaaret i Fano 1507 til Soncino.« Griffio blev brugt første gang i 1939 til Due episodi della vita di Felice Feliciano.

I samme katalog skriver Mardersteig om den næste skrift, Zeno: »Inspirationen til dens form skyldes det kostelige Missale Romanum, som blev skrevet til pave Sixtus IV i 1520 af Ludovico degli Arrighi, kaldet Vicentino, der den gang var skriver af pavebreve ved det romerske pavehof. Det drejer sig ikke om en nøjagtig efterligning, men om en grundlæggende orientering... I løbet af de forskellige faser ved fremstillingen indtil den definitive støbning... er alfabetet blevet en ny-

La lettera sopradicta si regie secondo l'ordine del Q., ingrossando demtro e di fuori la 3^a parte come tu vedi. Ma el ti bisogna a questa lettera agrandire el quadro $\frac{1}{2}$, verso la parte del S., et oue la croce è firmata, tira el compasso fina a quell'altra croce del Q. E per quel modo siene a formare la coda inferiore, a la quale anche pratica gli vole quanto rasono.

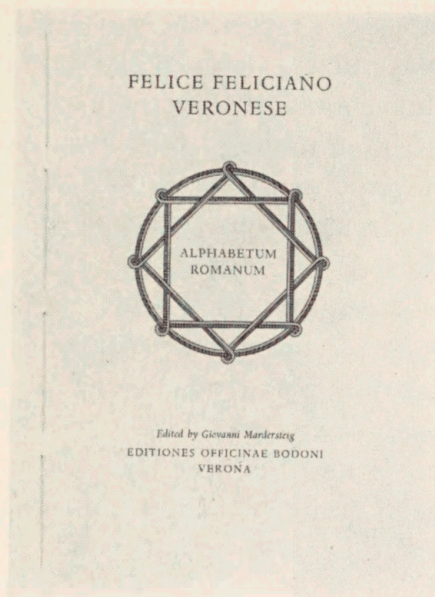
A voler formare la lettera S. fa diuj tordi vno sopra l'altro e tirali con pratica, ingrossandoli di sotto e di sopra la 3^a parte. E tira la testa di sotto più fuora che quella di sopra e farà maggiore, e starà bene.

[15*]

skabelse, og der er ikke meget tilbage af forlægget.« Skriften fik sit navn efter det første tryk fra 1937, San Zeno, Vescovo, Patrono di Verona, men de to venner arbejdede videre med skriften, der blev vist i sin endelige form i en udgave af De fire Evangelier, der blev udsendt i 1962 med træsnit af Bruno Bramanti. Mardersteig skriver med rette: »Det tager lang tid at modne en skrift.«

Medens Griffio og Zeno kun blev støbt som haandsats, fik Monotype Corporation tilladelse til at fremstille matricer til den næste skrift, der fik navnet Dante, hvortil haandsatsen ogsaa er forbeholdt Officina Bodoni. Mardersteig skriver: »Ogsaa i dette tilfælde blev de bedste alfabetformer, der skabtes i den første humanismes betydningsfulde periode, undersøgt i ønsket om at forene den højeste læselighed med en harmonisk form ved at tegne et forholdsvis stort øje. Jeg er min stempelskærer meget taknemmelig, fordi han ikke tabte taalmodigheden med at skære saa mange stempler om og om igen,

Felice Feliciano Veronese:
Alphabetum Romanum.
Officina Bodoni 1960.
Skrift: Dante Antikva. Hånd-
kolorerede initialer. Farven
skifter fra bogstav til bogstav
som i manuskriptet fra ca. 1460.
Det første forsøg på at
konstruere de klassiske romerske
inskrptioners bogstaver
inden for en cirkel og et kvadrat.
15,5 × 22,5 cm.

indtil mit ideal var naaet... Efter otte aars arbejde i lykkelig forstaaelse kunde den definitive støbning endelig tages i brug til sætningen af Boccaccios lille afhandling om Dantes liv... Fra denne bog har skriften faaet sit navn.« Bogen udkom 1954 under titlen Boccaccio: Trattatello di Dante.

Charles Malin døde i 1959. Giovanni Mardersteig giver ham det eftermæle, at han en dag vil blive regnet blandt de store stempelskærere i bogtrykkets historie. Sikkert er det, at de to mænds samarbejde er resulteret i fremkomsten af tre skrifter, der er enestaaende i vor tids bogtrykshistorie. Skønt Monotype Corporations udgave af Dante er svagere end haandsatsen, kan denne syntese af den italienske renaissances tidligere skrifter regnes for at være blandt de bedste i vor tid – selv om det naturligvis er klogt at tage samme forbehold som Mardersteig har gjort: »Tiden vil vise det.« Dante bliver hans sidste skrift: »Nu er Malin død, og denne del af min virksomhed har dermed faaet sin afslutning.«

Giovanni Mardersteigs indstilling til bogtrykket

Naar man gennemgaar en samvittighedsfuld bogtrykkers produktion, fornemmer man, at den trods al variation er præget af en grundlæggende indstilling til haandværket. Man kan nogenlunde slutte sig til den, men billedet bliver klarere, naar bogtrykkeren selv fortæller om sit arbejde, saaledes som Mardersteig har gjort det.

I forordet til *The Officina Bodoni* skriver han: »Det er ikke vor hensigt at frembringe noget helt nyt. Det vilde være en dumdrstig tanke og ligefrem uden al sund fornuft, naar man tænker paa, at alle muligheder var udtømt allerede halvtreds aar efter bogtrykkerkunstens opfindelse. . . For os, de sene arvinger, er der kun nogle faa variationer tilbage inden for de snævre grænser, der er afstukket af den traditionelle typografiske skrift.« Og videre: »Bogens bestanddele er fem: tekst, skrift, farve, papir og bind. Af disse fem bestanddele at skabe en sammenhængende og fornuftig helhed, der ikke er underkastet moden, men hvis værdi er holdbar og tidløs; at skabe bogen, der – saa vidt det er muligt for menneskeskabt arbejde – er upaavirket af luner og tilfældigheder og værdig det ædle arvegods, vi forvalter og er ansvarlige for: Det er vor ærgerrighed.«

Dette var begrænsningen, Mardersteig satte for *Officina Bodonis* typografi, men inden for den arbejdede han frit. Det kan forekomme at være en umulig opgave, naar man vælger *Bodoni Antikva* til hovedskrift. Tekstsiderne maatte ligne *Bodonis*, for skriften bestemmer typografien, men for titlernes vedkommende er begrænsningen ikke absolut: »Saaledes fjerner vore titelblade sig radikalt og med overlæg fra de berømte fra den store mesters haand.« Mardersteig kom eksperimentet nærmest, da han lod sig friste til at sætte *Goethes: Das römische Carneval* med *Bodonis* kalligrafiske kursiv, men det var ogsaa den eneste gang, han faldt for fristelsen. Senere blev skriften anvendt til enkelte linier, f. eks. personnavne i skuespil, og der

The Holy Gospel
according to
Matthew, Mark,
Luke and John.
Officina Bodoni
1962.

Skrift: Zeno
Antikva. Træsnit af
Bruno Bramanti
efter Bartolomeo di
Giovanni's
træsnit fra 1495.
20,5 × 30,5 cm.

MATTHAEUS

in praetorium, congregaverunt ad eum universam
cohortem. Et exuentes eum, chlamydem coccineam
circumdede runt ei; et plectentes coronam de spinis,
posuerunt super caput eius, et arundinem in dex-
tera eius. Et genu flexo ante eum, illudebant ei, di-

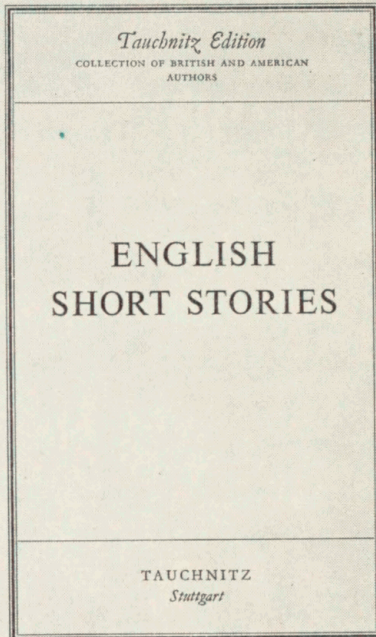
centes: Ave, rex Iudaeorum. Et expuentes in eum,
acceperunt arundinem, et percutiebant caput eius.
Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde,
et induerunt eum vestimentis eius, et duxerunt eum
ut crucifigerent. Exeuntes autem invenerunt homi-
nem Cyrenaeum, nomine Simonem; hunc anga-
riaverunt ut tolleret crucem eius. Et venerunt in
locum, qui dicitur Golgotha, quod est Calvariae lo-
cus. Et dederunt ei vinum bibere cum felle mistum.
Et cum gustasset, noluit bibere. Postquam autem

124

tager den sig godt ud. Da Bodoni-perioden sluttede og nye skrifter kom til, bliver det klart, hvor dygtigt Mardersteig varierer sin typografi. Denne afstandtagen fra at dyrke en bestemt stil og hans evne til at indstille sig paa den givne tekst, adskiller Officina Bodoni fra de fleste andre privatpresser.

Man finder den samme selvstændige indstilling til den moderne teknik, selv om han bevarer haandpressen, fordi trykning med den giver det bedste resultat: »Trykning paa haandpresse er grundlaget for al trykning. Her er bogtrykkeren helt i stand til at kontrollere hver detalje – farven, styrken af trykket osv. Det gode resultat opnaas, naar man kender de mange

C. VOLMER NORDLUNDE

ENGLISH SHORT STORIES

by
*H. E. Bates - Margaret Bonham
 A. J. Cronin - Rhys Davies - Elizabeth Goudge
 Graham Greene - James Hilton - Mary Lavin
 Bruce Marshall - William Sansom
 W. Somerset Maugham
 P. G. Wodehouse*

TAUCHNITZ · STUTTGART

CONTENTS

<i>H. E. Bates</i>	
SUGAR FOR THE HORSE	7
<i>Margaret Bonham</i>	
THE CASINO	19
<i>A. J. Cronin</i>	
THE PROVOST'S TALE	33
<i>Rhys Davies</i>	
THE TRIP TO LONDON	57
<i>Elizabeth Goudge</i>	
THE HOUR BEFORE DAWN	73
<i>Graham Greene</i>	
THE HINT OF AN EXPLANATION	97
<i>James Hilton</i>	
TWILIGHT OF THE WISE	117
<i>Mary Lavin</i>	
A WOMAN FRIEND	133
<i>Bruce Marshall</i>	
OUR LADY OF THE SNOW	139
<i>W. Somerset Maugham</i>	
THE TAIPAN	173
<i>William Sansom</i>	
VARIOUS TEMPTATIONS	187
<i>P. G. Wodehouse</i>	
JEEVES AND THE IMPENDING DOOM	215

RHYS DAVIES

shone down on him from an odour of carnations. But already her imminent departure was draining him of such colour and vitality as she had shed on him in the cab. He wilted and mumbled: 'I shan't eat till that supper tomorrow night!'

'Till tomorrow, then!' she purred from the gliding train.

There was no one of interest to her in the carriage: three women and the husband — no doubt of it — of one of them. She shut them out of her gaze relentlessly, though all were interested in the splendour of her settling to the journey, the dazzling glow of her presence, the profusion of her trinkets and parcels. Here was the good healthy middle-class heart of a country, well-off and assured, the daughter of a successful civilization. She was a nation in herself. Before the train was well out of the station she was eating, brought for her by a laden ship triumphantly cleaving the seas of the world, a rosy Empire apple.

Presently she took from her handbag a folded newspaper bought in the London hotel. It had been published in her native city. And she read again:

DISAPPEARANCE OF LOCAL MAN

Concern has been expressed at the disappearance of Mr. James Waiter, of Hill Avenue, who has not been seen or heard of for two months. His wife, Mrs. Hilda Waiter, fears he has lost his memory and states that her husband, a highly respected member of a City firm, suffered from a slight nervous breakdown some months ago, due to over-

70

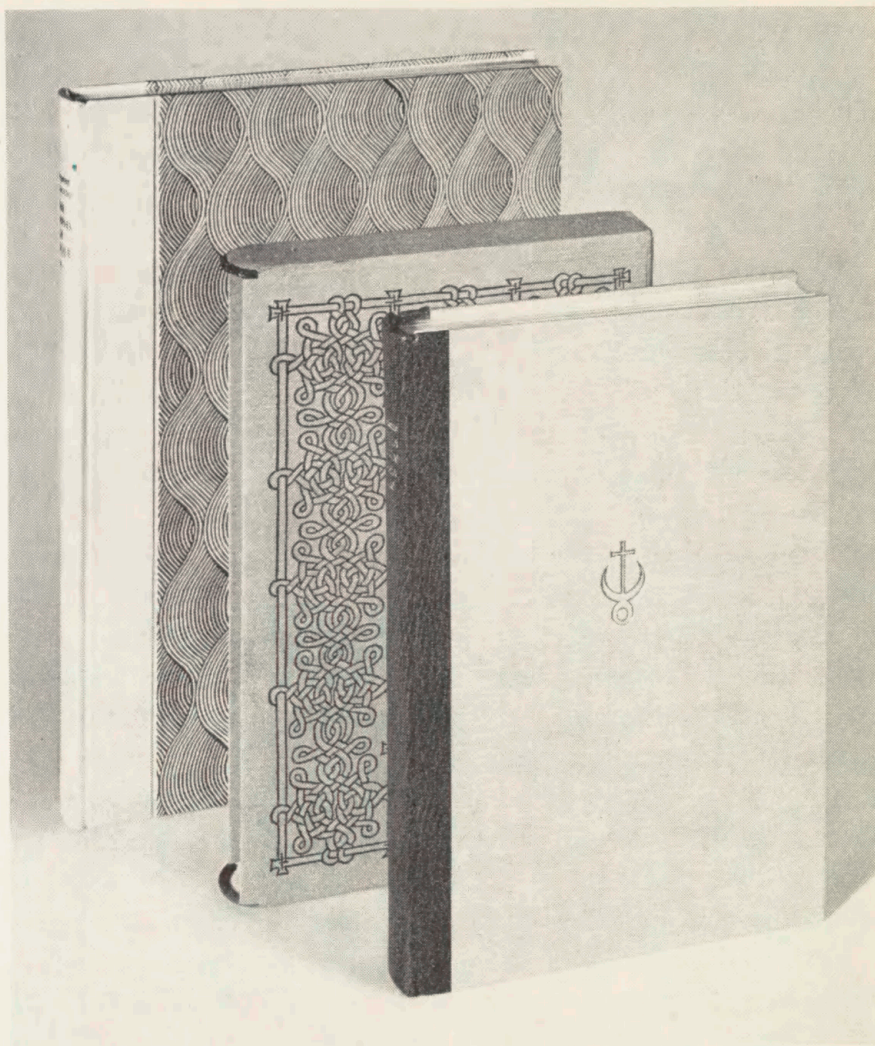
smaa tricks, som man møjsommeligt maa finde frem til. Det kan naturligvis se ud, som om haandpressen har overlevet sig selv, men det er ikke tilfældet. Ingen kan blive en god trykker, hvis han ikke kan arbejde ved haandpressen. Hvis jeg idag skulde undervise paa en skole, vilde jeg begynde med begyndelsen.«

Giovanni Mardersteig behersker sit haandværk, men det er for ham ikke et maal – det er et middel: »Bogen er og vil stadig være grundlaget for vor kultur, og den skal fremstilles af mennesker, som forstaar, hvad bogen virkelig er. Først naar haandværk og tekst smelter sammen, skabes der bøger som lever – ikke alene i tid og eftertid, men de bliver tillige en levende oplevelse fra menneske til menneske. Det er begrundelsen for det gode haandværk. I sig selv er dette jo intet, hvis indholdet er værdiløst.«

Mardersteig er saa heldig, at han med sine omfattende litterære kundskaber selv kunde lægge en plan for sine publikationer, hvis forfattere er valgt blandt de bedste i forskellige lande og til forskellige tider. At planen var klar, fremgaar af forordet fra 1929: »I det korte tidsrum paa fem aar har trykkeriet endnu ikke haft mulighed for at udtrykke den idé, der præger dets produktion; først i tidens løb faar man at se, hvilken forbindelse der er mellem de værker, der idag synes løsrevne eller tilfældige, og dem der kommer. En dag haaber vi at være kommet saa vidt, at der er skabt en fast ramme, hvor alle de blandt fortidens store aander, der har præget en epoke eller i det mindste har medvirket til at forme den, skal være repræsenteret.«

Man kan ikke sammenfatte Giovanni Mardersteigs virke bedre, end ved at citere slutningen paa en samtale, Erik Ellegaard

I begyndelsen af 1950erne bad forlaget Tauchnitz i Stuttgart Giovanni Mardersteig om at tilrettelægge en billigbogsserie af engelske og amerikanske forfattere. På omslaget er titellinierne trykt i rødt. Beskåret 11 × 18 cm.

Tre bind fra Officina Bodonis bogbinderi. På kassetten til den midterste bog ses kanten af en ramme, der blev tegnet af skriveren Felice Feliciano i 1475 til *De adventu Christi*. Den blev trykt på bogens sider, og i det åbne rum er teksten dels skrevet, dels trykt.

Frederiksen havde med ham i Stockholm 1963: »Den, der kommer med en litterær ballast, kan paa en maade bedre forene form og indhold. I hvert fald har ingen anden ting i mit liv

spillet saa stor en rolle som bogen. Og livet i bogens tjeneste giver een ydmyghed. Jeg har kun været en fløjtespiller i livets store orkester.«

LITTERATUR

The Officina Bodoni. The Operation of a Hand-press during the first six years of its work. Editiones Officinae Bodoni. At the sign of the Pegasus. Paris. New York. 1929.

Den moderne Munk i sin Celle. Dr. Hans Mardersteig i Verona. Af Erik Ellegaard Frederiksen. Interview i *De grafiske Fag* nr. 10. Oktober 1961. Artiklens citater uden henvisning er fra dette interview.

Officina Bodoni, Verona. Catalogus van de boeken op de handpers gedrukt. 1954. Forord af Luc Indestege. Udgivet til udstilling i Antwerpen 1954. Hans Schmoller: *A Gentleman of Verona.* The Penrose Annual. Volume 52. London 1958.

Valter Falk: *Typographicus i staden Verona.* Giovanni Mardersteig och Officina Bodoni. *Biblis* 1962. Utgiven av Föreningen för Bokhantverk - Kungl. Bibliotekets vänner. Stockholm. 1962.